

Determinanty ovlivňující malnutrici seniorů v pobytovém zařízení sociálních služeb

PhDr. Simona Saibertová, Ph.D., Mgr. Marie Lemanová

Katedra ošetřovatelství a porodní asistence, Lékařská fakulta, Masarykova univerzita, Brno

Cílem prospektivní studie bylo v průběhu jednoho roku definovat významné faktory ovlivňující malnutrici u 80 seniorů v pobytovém zařízení sociálních služeb. Bylo potvrzeno, že výskyt a riziko vzniku malnutrice je multifaktoriální. Nejvíce se na ní podílí soběstačnost pacienta, změny kognitivních funkcí vlivem rozvíjející se demence a komorbidit chronických onemocnění včetně hospitalizace. Na základě zjištěných faktorů je nezbytné sestavit nutriční screening pro včasné vyhodnocení rizika vzniku malnutrice a současně i edukace ošetřujícího personálu poskytující sociální péči v domovech pro seniory.

Úvod

Výživa ve stáří nabývá v důsledku změn ve věkové struktuře obyvatelstva neustále na významu. Z tohoto hlediska tvoří seniři velkou rizikovou skupinu. Přívod živin a jejich využití ovlivňuje řada faktorů. Ve stáří vzniká ve stravování řada specifík, které souvisí se změnami organismu v tomto období života a s celkovým zdravotním stavem člověka. U seniorů mohou být důsledky nesprávné výživy daleko závažnější než u osob středního věku. Správná výživa zvyšuje obranyschopnost organismu, přispívá ke zlepšení hybnosti, a tím i k soběstačnosti a k rychlejšímu uzdravování a hojení ran. Se stoupajícím věkem dochází k fyziologickým změnám, které ovlivňují vnitřní prostředí a metabolické procesy. Charakteristickým rysem seniorů jsou změny složení těla a energetické potřeby. Změny v trávicím traktu mění obvyklý trávicí proces. Snižuje se chuť k jídlu, vylučuje se méně trávicích šťáv, mění se vlastnosti střevního epitelu a snižuje se kinetika střev. Také se mění střevní mikrobiota a biochemické pochody, zvyrazňuje se dyspeptická složka trávení se všemi příslušnými projevy (plynatost, zácpa nebo naopak průjem). Tyto různé známky stárnutí trávicího traktu se objevují u někoho dříve, u jiného později a bývají různě výrazné. Obecně dochází ke snížení netukové hmoty těla, buněčné hmoty, k poklesu kostní denzity, hmotnosti tělesného svalstva a obsahu vody v organismu. Naopak stoupá celkový podíl tukové tkáně, zejména akumulace tuku v centrálních oblastech těla.

Výživové potřeby seniorů jsou specifické a jsou podmíněny nejen involučními změnami organismu, ale mnoha faktory vyplývajícími z jejich dosavadního životního stylu. Důležitou roli hrají stravovací návyky nabyté a uplatňované už od mládí, sociální a kulturní prostředí a tradice, jimiž byli formováni, získané vzdělání a společenské postavení, ekonomické poměry v produktivním věku a také kulturní úroveň a psychický stav. Výsledky mnoha epidemiologických studií zaměřených na zdravotní a výživový stav a na stravovací zvyklosti seniorů v různých evropských zemích jednoznačně ukazují, jak velký význam mají jejich existenční podmínky.

Počet malnutričních seniorů vzrůstá jednak z důvodu celkového stárnutí populace, jednak z důvodu změny jejich životního stylu a izolací. Následky podvýživy mohou být různorodé, od nejfatálnějšího, což je smrt, přes multiorganové selhání, infekce, nutnost umělé plicní ventilace, rozpady operačních ran, vznik pooperačních komplikací, pokles fyzické a mentální kondice, nehojení ran obecně až po lokální komplikace a zhoršení základního onemocnění. V okamžiku, kdy uvažujeme o tom, že investice do výživy se může jevit

jako nedůležitá nebo drahá, měli bychom vzít v úvahu, jak nákladná je péče, když vzniknou komplikace.

Problematika výživy seniorů v domovech pro seniory je specifická mnoha faktory vyplývajícími z jejich dosavadního životního stylu. V domovech pro seniory jsou pokrmy klientům připravovány podle nemocničního dietního režimu, a i když si klienti domova většinou mohou vybrat dle jejich chuťových preferencí, nemusí jim dle jejich zvyklostí plně vyhovovat.

Metodika

V rámci šetření byla provedena kvantitativní prospektivní studie pro určení determinant ovlivňující malnutrici seniorů v jednom pobytovém zařízení sociálních služeb, respektive v domově pro seniory. V průběhu 12 měsíců bylo sledováno 80 seniorů. U všech respondentů byly při zahájení sledování zhodnoceny kognitivní funkce, výživový stav a soběstačnost viz Tabulka 1.

Úroveň kognitivních funkcí byla hodnocena pomocí Testu kognitivních funkcí – Mini Mental State Examination (MMSE), tzv. Folsteinův test, který je jedním z nejčastěji používaných testů ke zjištění kognitivního deficitu, respektive k určení stupně demence. Hodnotí se orientace, zapamatování, pozornost, počítání, vybavnost paměti, pojmenování předmětů, opakování věty, třístupňový příkaz, čtení a vyhovění příkazu, psaní a vizuálně-konstruktivní schopnosti.

Pro zhodnocení výživového stavu byl použit screeningový nutriční dotazník – Mini Nutritional Assessments, jehož pomocí lze identifikovat klienty, kteří jsou ohroženi malnutricí, nebo se již ve stavu malnutrice nacházejí. Používá se běžně v nemocnicích, domovech pro seniory, ale i v domácí péči. Hodnotí se šest položek: snížení příjmu potravy za uplynulé

Tabulka 1 Profil respondenta

	n	%
Pohlaví		
Muži	26	32
Ženy	54	68
Celkem	80	100
Věk		
60–74	1	1
75–89	52	65
90 a více	27	34
ADL		
Nezávislý	28	35,0
Lehká závislost	17	21,3
Závislost středního stupně	26	32,5
Vysoce závislý	9	11,2
MMSE		
Bez poruchy kognitivních funkcí	41	51,3
Lehká demence	25	31,3
Středně těžká demence	9	11,2
Těžká demence	5	6,2

tří měsíce vlivem nechutenství nebo trávicích problémů, úbytek hmotnosti za poslední tři měsíce, mobilita, přítomnost psychického stresu nebo závažného onemocnění, neuropsychické poruchy a Body Mass Index.

Zhodnocení soběstačnosti bylo provedeno pomocí Testu základních všedních aktivit – Activities of Daily Living, který hodnotí deset položek všedních činností včetně přípravy jídla, najedení a napití. Rovněž byl sledován stav chrupu, poruchy polykání, forma stravy (mletá, kašovitá), přítomnost chronických onemocnění jako je diabetes mellitus, chronické onemocnění gastrointestinálního traktu a hospitalizace v průběhu ročního sledování respondentů.

Po prvním zhodnocení byla v průběhu jednoho roku v pravidelných intervalech 4 měsíců následná hodnocení výživového stavu opakována.

Výsledky a diskuze

Analýzou výsledků posledního měření bylo zjištěno, že 19% respondentů je v riziku malnutrice a 16% respondentů je v malnutrici. Po ročním sledování byl významný pokles hmotnosti o 5 kilogramů u 15% respondentů.

Během ročního sledování bylo hospitalizováno 9 respondentů a z nich 45% bylo po hospitalizaci v malnutrici. Odborné zdroje uvádí, že malnutrice se vyskytuje u 19-80% hospitalizovaných pacientů, řadí se tak jednoznačně k nejčastějším komplikacím, přičemž malnutrice není častá jen u nemocných před přijetím do nemocnice nebo pobytového zařízení. Přibližně 30% případů se vyvine až při pobytu v nemocnici nebo pobytovém zařízení jako iatrogenní malnutrice.

U respondentů, kteří mají vysoký stupeň závislosti, tudíž mají velmi nízkou soběstačnost, se malnutrice potvrdila v 78%. Nedostatek personálu nebo malá časová dotace na dopomoc při přípravě pokrmů či krmení pacientů je právě významným faktorem pro vznik malnutrice.

U respondentů se sníženými kognitivními funkcemi, a v ruku v ruce s tímto onemocněním i se změnou psychického stavu, bylo nejvíce malnutričních pacientů ve skupině tzv. lehké demence a to v 53%. Tito lidé na první pohled nevykazují kognitivní deficit a mají většinou nízký stupeň závislosti, proto je velmi časté, že na riziko malnutrice není zaměřena taková pozornost. Klienti se středně těžkou a těžkou demencí jsou většinou krmeni nebo je u nich častější asistence ošetrovatelského personálu, tudíž je i rychleji identifikováno snížení příjmu potravy. Mezi další významné faktory ovlivňující příjem potravy je porucha polykání a stav chrupu. Ze skupiny respondentů s poruchou polykání bylo 63% malnutričních, a to především z toho důvodu, že i když byla určitá forma lehké dysfagie identifikována a forma stravy byla upravena dle potřeb klientů na kašovitou či tekutou, nebyla zohledněna jejich energetická hodnota a nebyla ani doplněna nutriční podporou perorálními suplementy kompletního složení. Ze zahraničních studií bylo potvrzeno, že dvě třetiny tzv. křehkých seniorů s malnutricí žijící v domácím prostředí má dysfagii. Odborníci doporučují zavádění plošného screeningu dysfagie u seniorů

žijících v komunitě se zapojením nejen proškoleného zdravotnického personálu, ale rovněž i pečovateli. U respondentů, kteří nemají úplný chrup, byla malnutrice potvrzena v 35%. Výzkumy bylo potvrzeno, že důsledkem špatného orálního zdraví jsou poruchy přijímání potravy v příčinné souvislosti s poruchou kousání, žvýkání a polykání potravy. Současná populace seniorů má přibližně v 80% ne zcela funkční chrup, jak vlastní, tak i chrup ošetřený náhradami.

U všech respondentů v malnutrici byl potvrzen souběh společných faktorů. Všichni malnutriční pacienti měli přítomnost 2 a více chronických onemocnění – diabetes mellitus, chronické onemocnění trávicího traktu, poruchu kognitivních funkcí nebo ischemickou chorobu srdeční. U všech respondentů, kteří měli kašovitou, či tekutou stravu byla potvrzena malnutrice, tito respondenti měli rovněž sníženou soběstačnost, neúplný chrup a poruchy polykání. Procentuální zastoupení sledovaných determinant u pacientů s malnutricí a s rizikem malnutrice je shrnuto v Tabulce 2.

Závěr

Výzkum rovněž odhalil některé slabiny v péči o stravování v tomto zařízení, kdy u tekutých a kašovitých forem stravy nebyla zohledněna jejich energetická hodnota. V rámci sledování výživového stavu klientů žijících v pobytových zařízeních sociálních služeb je nezbytné zapojit do multidisciplinárního týmu i nutriční terapeutky, kteří mají v této problematice nezastupitelnou roli a velmi často v těchto typech zařízení chybí.

Tabulka 2 Sledované determinanty

Determinanty	Respondenti s malnutricí	Respondenti v riziku malnutrice
porucha kognitivních funkcí		
lehká demence	53 %	33 %
středně těžká demence	18 %	33 %
těžká demence	12 %	17 %
komorbidity – DM, onemocnění GIT, ICHS	100 %	76 %
forma stravy		
úplná	12 %	58 %
mletá	65 %	42 %
kašovitá	22 %	0 %
tekutá	6 %	0 %
porucha polykání	63 %	25 %
neúplný stav chrupu	35 %	16 %
hospitalizace v průběhu sledovaného období	45 %	22 %

Na základě zjištěných informací byl vypracován nutriční screening pro včasné odhalení rizika vzniku malnutrice na základě ověřených faktorů, které malnutrici významně ovlivňují.

VYMÍTÁNÍ MÝTŮ

Způsobují kofeinové nápoje dehydrataci?

Mýtus je založený na jedné malé studii z roku 1928. Zde se opravdu ukázalo, že u testovaných mediků se po vypití nápoje s obsahem kofeinu zvýšil objem moči. Dnes už ale známe přesnější ukazatele reálného stavu hydratace organismu. V roce 2005 vedl prof. Lawrence Armstrong z Univerzity v Connecticutu, specialista na pitný režim, další studii, kde v laboratorních podmínkách sledoval 20 biomarkerů na 56 mužích po 11 dní. Ukázalo se, že konzumace kofeinu (250 nebo 500 mg denně ve formě kapslí; šálek kávy obsahuje průměrně 100 mg kofeinu) nemá vliv na hydrataci organismu ve srovnání s nulovým příjmem kofeinu.

Odpověď zpracovala Mgr. Zdeňka Daňková